

## **FORUM NON CONVENIENS DOKTRINA IR JOS TAIKYMAS TEISM PRAKTIKOJE**

**Doktorant Jurgita Grigien**

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra  
Ateities g. 20, 2057 Vilnius  
Telefonas 271 45 93  
Elektroninis paštas jurga\_grigiene@fc.vdu.lt

*Pateikta 2003 m. birželio 24 d.*

*Parengta spausdinti 2004 m. kovo 29 d.*

**Pagrindinės sąvokos:** Forum non conveniens.

**Keywords:** Improper Court.

### **S a n t r a u k a**

Teisės sistema yra atvira ir nuolat besikeičianti, todėl naujų doktrinų analizė ir jų taikymas Lietuvos teismų praktikoje yra vienas iš svarbių teisės mokslo doktrinos uždavinių. Šie pokyčiai pastaruoju metu ypač akivaizdūs mūsų šalyje, todėl straipsnyje pristatoma nauja doktrina *forum non conveniens*, jos esmė, taikymas užsienio šalyse. Šio termino (ir visos doktrinos) teisinė prasmė yra tokia: nors egzistuoja teisingumo nustatymo taisyklės, pagal kurias turi būti paduodamas ieškinys, nagrinėti ginčą šiame teisme gali būti nepatogu šalims arba liudytojams. Todėl, jei atsakovas įrodo, kad ginčą nagrinėti tikrai nepatogu, teismas, remdamasis *forum non conveniens* principu, gali atsisakyti priimti pareiškimą ir perduoti bylą kitam kompetentingam teismui. Straipsnyje nurodomi doktrinos trūkumai ir pranašumai. Darbe nagrinėjama tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių teismų praktika sprendžiant ginčus, turinčius tarptautinį elementą. Išvadose autorė siūlo pritarti doktrinos *forum non conveniens* taikymui Lietuvoje, remiantis *forum non conveniens* doktrinoje numatytais pagrindais, Civilinio proceso kodekse įtvirtinti teismo teisę atsisakyti priimti ieškinį sprendžiant bylas, turinčias užsienio elementą. Tai gali būti daroma inkorporuojant *forum non conveniens* teisinio reguliavimo mechanizmą į Civilinio proceso kodeksą.

### **Ižanga**

Teisės sistema yra atvira ir nuolat besikeičianti, nuolatinį tapsmą patirianti, bet niekada gyvo dinamiško ryšio su besikeičiančiais žmogaus interesais neperarandanti [1, p. 31], todėl naujų doktrinų analizė ir jų taikymas Lietuvos teismų praktikoje yra vienas iš svarbių teisės mokslo doktrinos uždavinių. Anot R. Iheringo, keičiantis žmonių interesams keičiasi ir pati teisė. Mūsų šalyje šie pokyčiai ypač akivaizdūs. Kaip pavyzdį galime paminėti Lietuvos santvarkos pasikeitimą, nepriklausomybės atgavimą – tai lėmė ir teisės sistemos, ir civilinio pro-

ceso reformą. Nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujam Civilinio proceso kodeksui, Lietuvoje pasirinktas socialinio proceso modelis [3, p. 242]. Vienas iš proceso tikslų yra kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp šalių. Kodeksas įtvirtina ir proceso koncentracijos principą, t. y. teismas turi imtis visų priemonių, kad būtų užkirstas kelias bylos vilkinimui. Kalbant apie proceso koncentruotumą turimas omenyje ir jo ekonomiškumas [3, p. 52], o tai susiję su proceso šalių išlaidų taupymu. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 straipsnis taip pat numato, kad byla turi būti išnagrinėta per „protingą“ terminą. Todėl straipsnyje, atsižvelgdama į proceso tikslus, atskleisiu doktrinos *forum non conveniens* esmę, aptarsiu, kaip ji taikoma užsienio teismuose. Darbe bus nagrinėjama, ar verta šiuos elementus taikyti mūsų šalyje sprendžiant bylas, susijusias su užsienio elementu.

*Forum non conveniens* Lietuvos teisės mokslo doktrinoje beveik visai nenagrinėta. Šią doktriną trumpai pristato V. Mikelėnas monografijoje „Tarptautinės privatinės teisės įvadas“ [2]. *Forum non conveniens* klausimai nagrinėti ir A. Perkausko disertacijoje „Jurisdikcijų kolizijų ir užsienio teismų sprendimų pripažinimo bei vykdymo teisinis reguliavimas: unifikavimo tendencijos“ [19]. Taigi nagrinėti tarptautinio teisingumo klausimus aktualu, nes literatūros šia tema stinga.

### **Forum non conveniens doktrinos genezė ir taikymas užsienio valstybėse**

*Forum non conveniens* yra lotyniškas terminas ir pažodžiui išvertus reiškia „nepatogus (netinkamas) forumas (teismas)“. Šio termino (ir visos doktrinos) teisinė prasmė yra tokia: „nors egzistuoja teisingumo nustatymo taisyklės, pagal kurias turi būti paduodamas ieškiny, nagrinėti ginčą šiame teisme gali būti nepatogu šalims arba liudytojams. Todėl, jei atsakovas įrodo, kad ginčą nagrinėti tikrai nepatogu, teismas, remdamasis *forum non conveniens* principu, gali atsisakyti priimti pareiškimą ir perduoti bylą kitam kompetentingam teismui“ [17]. Lietuvos teisės moksle ši doktrina apibūdinama dviem teiginiais [2, p. 161]:

1. teismas, spręsdamas tarptautinės jurisdikcijos klausimus, turi tam tikrą diskrecijos teisę atsisakyti priimti pareiškimą, jei byla susijusi su kita užsienio valstybe;
2. atsakovas gali pasinaudoti teisine gynybos priemone, kad teismas neturėtų nagrinėti bylos, kuri nesusijusi su šia valstybe, todėl turi būti nagrinėjama kitos valstybės teisme.

Doktrina atsirado XIX a. Škotijoje, jūrų teisėje, vėliau plito į kitas bendrosios teisės (*common law*) tradicijos šalis [13, p. 187]. Klasikiniu sprendimu Škotijoje yra laikomas lordo Kinnearis (*Kinnear*) sprendimas byloje *Sim v. Robinow* (1892) [20]. Šioje byloje buvo nubrėžtos doktrinos taikymo ribos konstatuojant, kad teismas turi teisę atsisakyti savo kompetencijos, tik jei egzistuoja kita kompetentinga ginčų nagrinėjimo institucija, kurioje ginčą spręsti bus patogiau šalių ir teisingumo interesais [18]. Nors labiausiai doktrina išplitusi bendrosios teisės tradicijos šalyse, ji taikoma ir kontinentinės teisės tradicijos valstybėse [14, p. 65]. Pavyzdžiui, nors Vokietijos civilinio proceso kodekse ir nėra straipsnio, tiesiogiai įtvirtinančio šios doktrinos kriterijus, Vokietijos teismai turi teisę atsisakyti jurisdikcijos, jei byla su teismu neturi jokio teisėto ryšio.

Jungtinėse Valstijose *forum non conveniens* doktrina buvo priimta ir yra taikoma dėl kelių priežasčių. Visų pirma, žalos atlyginimo bylose ieškovai nori prisiteisti didelį žalos atlyginimą JAV teismuose. Be to, ieškovams patogiau, nes Jungtinėse Valstijose galima susitarti su advokatu dėl honoraro, priklausančio nuo bylos baigties (*contingent fee*), ten yra prisiekusiųjų institutas (*jury*), ikiteisminis bylos tyrimas ir pan. Todėl šalių advokatai ir stengiasi pareikšti ieškinį JAV teismams. Tuo tarpu JAV teismai, norėdami išvengti per didelio bylų srauto, atsisako priimti pareiškimus remdamiesi įvairiais pagrindais. Vienas iš jų – *forum non conveniens*. Šis kompetencijos atsisakymo principas bei jo kriterijai buvo nustatyti Pensilvanijos teismo (*District Court of Pennsylvania*) sprendime bei įtvirtinti JAV Aukščiausiojo Teismo (*The Supreme Court*) sprendime byloje *Piper Aircraft Co. v. Reyno* (1981) [21]. Šioje byloje ieškovai – Škotijos piliečiai, avarijos, įvykusios Škotijoje, nukentėjusiųjų palikuonys –

pirmiausia kreipėsi į teismą ne pagal savo gyvenamąją vietą ar avarijos vietą, o pagal lėktuvo gamintojo buveinę. Tačiau šioje byloje ieškinį buvo atsisakyta priimti atsižvelgiant į privačius ir viešus interesus, mat veiksmas įvyko Škotijoje, įrodymai ir liudytojai yra Škotijoje ir bylinėtis JAV šalims būtų nepatogu. Taigi šio teismo sprendime buvo suformuluoti *forum non conveniens* doktrinos taikymo kriterijai, teismo pareiga atsižvelgti į viešus ir privačius interesus. Kitoje byloje *Harrison v. Wyeth Laboratories Division of American Home Products Corp.* [22] teismas konstatavo, kad remdamasis *forum non conveniens* doktrina teismas gali atsisakyti nagrinėti pareiškimą, nors pagal įstatymo raidę jis ir priklausytų to teismo kompetencijai. Jei egzistuoja patogesnis ginčų sprendimo organas užsienyje, teismas turi diskrecijos teisę spręsti: ar priimti, ar atsisakyti priimti pareiškimą. JAV teismai dažnai taiko savo diskrecijos teisę atsisakyti nagrinėti bylą, nors ji tam teismui yra teisinga. Pavyzdžiui, garsiojoje byloje *In re Union Carbide Corp. Gas Plant Disaster at Bhopal, India* (1986) [23] nukentėjusiųjų nuo dujų iš chemijos gamyklos Bhopale (Indijoje) ieškiniai JAV teismuose buvo nepriimti remiantis *forum non conveniens* doktrina. Šioje byloje teismas nustatė, kad tinkamesni būtų Indijos teismai. JAV teismų praktika yra nustačiusi, kad tokiems reikalavimams taikytina *forum non conveniens* doktrina. Pirma, atsakovas turi įrodyti, kad egzistuoja alternatyvi kompetentinga ginčų sprendimo institucija. Toliau teismas įvertina asmeninius interesus: įrodymų ir liudytojų buvimo vietą, bylinėjimosi išlaidas. Teismas taip pat apsvarsto, ar jo sprendimas bus pripažįstamas užsienyje. Galiausiai įvertinamas viešas interesas, t. y. kurios valstybės teismas turi didesnę viešą interesą nagrinėti bylą. Pavyzdžiui, byloje *Sequihua v. Taxaco* (1994) [24] teismas nusprendė, kad Ekvadoro valstybės teismai turi didesnę viešą interesą nagrinėti bylą, nes žala gamtai buvo padaryta šioje valstybėje. Juk JAV teismui bei prisiekusiesiems tikrai nėra tokie svarbūs Ekvadoro gamtos apsaugos klausimai.

Pamažu *forum non conveniens* doktrina plito ir kitose valstybėse. Nors Anglijoje ilgą laiką ji buvo nepripažįstama, laikui bėgant teismai ėmė pritarti šiam principui. Pirmiausia byloje *MacShannon v. Rockware Galss Ltd.* (1978) [25] pateiktos šios doktrinos taikymo sąlygos. Ieškovas škotas dirbo Anglijoje registruotoje atsakovo bendrovėje – Škotijos fabrike. Ieškovas, patyręs žalą darbe, kreipėsi į Anglijos teismus, nes ten buvo galima prisiteisti didesnę kompensaciją už žalą. Atsakovas prašė nenagrinėti bylos, nes byla neturi tvirtų ryšių su Anglija, todėl ginčą būtų patogiau spręsti Škotijos teismuose. Teismas konstatavo, kad norint atsisakyti priimti pareiškimą ir nenagrinėti bylos turi būti patenkintos dvi sąlygos:

- (a) atsakovas turi įrodyti, kad egzistuoja kitas teismas, kompetentingas teisingai išspręsti šalių ginčą su mažesnėmis ekonominėmis sąnaudomis;
- (b) atsisakymas nepanaikins ieškovo asmeninių ar teisinių pranašumų, kuriuos jis turės Anglijos teismuose.

Šioje byloje Anglijos Lordų Rūmai (*The House of Lords*) nustatė, kad visi liudytojai yra Škotijoje, įrodymai – Škotijoje, žala atsirado Škotijoje, o visus įrodymus reikėtų pristatyti į Angliją, tad nepatogumų tikrai būtų. Todėl byloje *MacShannon v. Rockware Galss Ltd.* pareiškimą priimti buvo atsisakyta.

Galiausiai byloje *Spiliada Maritime Corporation v. Cansulex Ltd* (1986) [26] Anglijos Lordų Rūmai (*The House of Lords*) nustatė keturis kriterijus, kada galima atsisakyti priimti pareiškimą remiantis *forum non conveniens* doktrina:

1. Turi būti kitas alternatyvus kompetentingas teismas, kuriame ginčas šalių interesų bei teisingumo atžvilgiu būtų sprendžiamas tinkamiau.
2. Spręsdamas klausimą, ar yra palankesnė kita ginčų sprendimo institucija, teismas turi atsižvelgti, ar kitas teismas, susijęs su byla esminiais ryšiais, bus patogesnis ekonomiškai, atsižvelgti į liudytojų buvimo vietą bei bylai taikytiną teisę.
3. Atsakovas turi įrodyti, kad tikrai bylinėtis šiame teisme yra nepatogu šalims, o vėliau, jei teismas įsitikina, jog egzistuoja kita palankesnė ginčų sprendimo institucija, ieškovas turi įrodyti, kad esama ypatingų aplinkybių, kodėl ginčas turi būti sprendžiamas šiame teisme.

4. Teismas taip pat turi atsižvelgti į ieškovo teisėtus asmeninius arba teisinius pranašumus, kuriuos jis turėtų Anglijos teismuose. Tačiau teismas gali nevertinti šių ieškovo interesų, tik jei kitame užsienio teisme tikrai bus vykdomas teisingumas [4, p. 45]. Kaip pavyzdį galime paminėti neseną Anglijos Lordų Rūmų (*The House of Lords*) sprendimą byloje *Connelly v. RTZ Corp plc.* (1996) [27]. Ieškovas anglas dirbo pas atsakovą bendrovės, kuri buvo registruota Anglijoje, šachtose Namibijoje ir susirgo gerklės vėžiu. Nukentėjusysis kreipėsi į Anglijos teismus prašydamas priteisti kompensaciją, o atsakovas nurodė, kad Namibija būtų tinkamesnė ginčo nagrinėjimo vieta. Anglijos teismas nusprendė atsisakyti priimti pareiškimą, nes Namibijos teismas būtų tinkamesnė ginčų sprendimo institucija tiek šalių, tiek teisingumo atžvilgiu. Ieškovui apskundus sprendimą ir nurodžius, kad ieškovui teisinė pagalba yra prieinama tik Anglijoje, o ne Namibijoje, Lordų Rūmai (*The House of Lords*) laikė tai svarbiu argumentu sprendžiant ieškinio nepriėmimo klausimą pagal *forum non conveniens* doktriną, nes tik Anglijoje ieškovui Connelly buvo galimybė susitarti dėl atstovavimo byloje su advokatu, kurio honoraro dydis priklausys nuo bylos baigties (*contingency fee*).

Apibendrinant šios doktrinos taikymą užsienio šalių praktikoje galima nurodyti šiuos pranašumus. Visų pirma teismui yra suteikiama diskrecijos teisė priimti arba nepriimti ieškinį pagal teismų praktikos nustatytus kriterijus. Teismas gali atsisakyti nagrinėti bylą, jei byla neturi objektyvių ryšių su teismo vietos valstybe. Ši doktrina leidžia atsakovui gintis nuo pareikšto ieškinio procesiniais atsikirtimais, kad ieškovas pasirinko netinkamą teismą, nes byla labiau susijusi su kita valstybe [2, p. 162]. Teismas, vadovaudamasis proceso koncentrumo, ekonomiškumo principais, atsižvelgdamas į privačius ir viešus interesus, gali atsisakyti savo kompetencijos nagrinėti bylą, jeigu egzistuoja kitas kompetentingas teismas ir jeigu tai pasitarnaus teisingumui.

### **Forum non conveniens doktrinos trūkumai**

Tačiau šios doktrinos taikymas turi ne tik pranašumų, bet ir trūkumų. Tarptautinės kompanijos bando išvengti atsakomybės pasinaudodamos *forum non conveniens* doktrina [6]. Pavyzdžiui, tie patys anksčiau paminėti sprendimai yra vertinami neigiamai, nes ieškovai faktiškai prarado galimybę prisiteisti dideles kompensacijas už žalą dėl to, kad jų ieškiniai Anglijos bei JAV teismuose buvo nenagrinėti. Ši trūkumą iliustruoja ir statistinė informacija apie kompensacijos už žalą dydį byloje, kurios buvo nenagrinėtos JAV teismuose remiantis *forum non conveniens* doktrina bei išnagrinėtos kitų valstybių teismuose. Tais atvejais ieškovai kreipėsi į alternatyvius teismus ir prisiteisė daug mažesnes kompensacijas. Pavyzdžiui, byloje *Delgado v. Shell Oil* [28] 26 000 ieškovų kreipėsi į Teksaso teismą dėl kompensacijos už žalą, kurią jie patyrė sprogdus dujoms. Teisėjas J. Lake'as nusprendė nepriimti pareiškimų, nes egzistavo alternatyvios ginčų sprendimo institucijos ir ginčų sprendimas ieškovo valstybės teismuose turėjo labiau pasitarnauti teisingumui, viešam interesui, nes ir pati valstybė labiau suinteresuota šių bylų baigtimi. Rezultatas buvo toks: ieškovams savo valstybės teismuose pavyko prisiteisti tik 2000 JAV dolerių kompensacijas, o tai nepalyginti mažiau nei būtų buvę galima prisiteisti JAV [13, p. 184].

Švedijos advokatų tarybos leidinyje „*Advokaten*“ pažymima, kad šiandien pasaulyje tarptautinės įmonės turi labai didelę įtaką, kai kada net didesnę nei valstybinės [15, p. 1]. Dažnai jos savo verslą perkelia į trečiojo pasaulio šalis, nes ten ne tik mažesnės darbo sąnaudos, pigesnė darbo jėgos eksploatacija, mažesni aplinkosaugos, darbo saugos reikalavimai, bet ir galima išvengti atsakomybės įsteigiant antrinę įmonę.

Kiti autoriai pažymi, kad doktrinos taikymas prieštarauja teisinio tikrumo bei teisės kreiptis į teismą principams. Be abejo, tokie kriterijai kaip patogumas, šalių interesai yra tik vertinamojo pobūdžio, todėl jų taikymas gali suteikti santykiams netikrumo [18, p. 18]. Juo labiau kad doktrinos elementai nėra kodifikuoti, o nustatyti teismų praktikos.

Tačiau teismas, naudodamasis savo diskrecijos teisėmis, nėra visiškai laisvas, jis negali nusižengti teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principams. Teismo atsisakymas priimti ieškinį *forum non conveniens* pagrindu neapriboja konstitucinės teisės kreiptis į teismą, nes ieškovui yra galimybė kreiptis į kitos valstybės kompetentingą ginčų nagrinėjimo instituciją.

Apibendrinant doktrinos trūkumus galima pasakyti, kad atsisakius priimti pareiškimus JAV ar Anglijos teismams ieškovai buvo priversti kreiptis į savo valstybių teismus ir prisiteisė daug mažesnes kompensacijas už žalą. Taip tarptautinės kompanijos, perkeldamos savo verslą į trečiojo pasaulio šalis, išvengė atsakomybės išmokėdamos mažas kompensacijas.

## Tarptautinio teisingumo unifikavimas

Skirtingus teisingumo nustatymo kriterijus valstybės stengiasi suvienodinti priimdamas tarptautines konvencijas. Tarptautinio teisingumo ir teismo sprendimų pripažinimo klausimai yra unifikuojami tiek tarptautiniu, tiek regioniniu lygiu. Didžiausią darbą šioje srityje atlieka Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija, kuri yra parengusi nemažai konvencijų, pavyzdžiui: 1958 m. konvenciją dėl bylų, kylančių iš tarptautinio prekių pirkimo–pardavimo teisinio priklausymo; 1965 m. konvenciją dėl jurisdikcijos ir taikytinos teisės įvaikinimo bylose bei sprendimų dėl įvaikinimo pripažinimo; 1965 m. konvenciją dėl sutartinės jurisdikcijos ir kt. Hagos konferencija yra parengusi ir universalios konvencijos projektą „Dėl jurisdikcijų ir teismo sprendimų pripažinimo bei vykdymo civilinėse ir komercinėse bylose“ [11]. Hagos konferencijos dalyvės yra skirtingos valstybės, turinčios skirtingas teises tradicijas, todėl taip ilgai trunka, kol priimama unifikuota, tinkanti visoms valstybėms konvencija. Konvencijos projekto 22 straipsnis numato pagrindus, kada teismas gali atsisakyti kompetencijos nagrinėti bylą. Šie pagrindai atitinka *forum non conveniens* doktrinos esmę. Ypatiniais atvejais, kai byla nepriskirtina išimtinei teismo kompetencijai arba šalys sutartimi nepasirinko šio teismo, teismas gali šalies prašymu sustabdyti bylą, jei bylos nagrinėjimas šiame teisme tikrai būtų nepatogus, ir numatyti terminą, per kurį ieškovas turi kreiptis į kitos valstybės teismą, be abejo, jei egzistuoja kitos valstybės teismas, kompetentingas ir tinkamesnis nagrinėti bylą. Teismas, sustabdęs bylą, turi atsisakyti kompetencijos, jei kitos valstybės teismas pradėjo nagrinėti bylą arba jei ieškovas nesikreipė į kitą teismą per nustatytą terminą. Jei kitos valstybės teismas nepriėmė kompetencijos nagrinėti bylą, tai teismas, sustabdęs bylą, turi ją atnaujinti ir pradėti nagrinėti. Reikėtų pažymėti, kad atsisakyti kompetencijos nagrinėti bylą yra teismo teisė, bet ne pareiga. To paties straipsnio 2 ir 3 dalyje taip pat numatyta, kad teismas turi atsižvelgti į:

- a) visus nepatogumus, susijusius su jų gyvenamąja vieta;
- b) įrodymų buvimo vietą, jų rūšį įskaitant tiek dokumentus, tiek liudytojus, tiek įrodymų paėmimo procedūrą;
- c) taikomus senaties terminus;
- d) galimybę pripažinti ir vykdyti teismo sprendimą užsienyje.

Teismas, priimdamas sprendimą sustabdyti bylą, turi nediskriminuoti šalių dėl pilietybės arba gyvenamosios vietos. Vadinas, patvirtinus Hagos konvenciją bei jai įsigaliojus valstybių dalyvių teismai turės diskrecijos teisę atsisakyti kompetencijos nagrinėti bylą remdamiesi *forum non conveniens*.

Tarptautinio teisingumo klausimai vienodinami ir Europos Sąjungoje. Pagal 1968 m. Briuselio konvenciją „Dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų pripažinimo civilinėse ir komercinėse bylose“ bei ją pakeitusį reglamentą Nr. 44/2001 „Dėl teismų kompetencijos bei sprendimų pripažinimo ir vykdymo civilinėse ir komercinėse bylose“ [29] *forum non conveniens* doktrina nėra įtvirtinta, nes Europos Sąjunga jurisdikcijų požiūriu yra laikoma vientisa erdve. Tačiau jei ginčas kils su atsakovu, neturinčiu nuolatinės gyvenamosios vietos Europos Sąjungos valstybėse, šis reglamentas nebus taikomas. Esminis skirtumas, ar alternatyvi ginčų sprendimo institucija yra Europos Sąjungos valstybėje, ar ne. Jei ginčą nagrinėti kompeten-

tingas ne Europos Sąjungos valstybių narių teismas, tai *forum non conveniens* doktrina gali būti taikoma, o jei Europos Sąjungos – ne [4, p. 48].

## Bylų perdavimas kitam teismui Lietuvoje

Civilinių bylų teisingumas nustato teismo kompetenciją teismų sistemos viduje, t. y. bylas paskirsto teismams. Tačiau pasitaiko atvejų, kai bylą vienas teismas turi perduoti kitam teismui. Naujasis Civilinio proceso kodeksas teisingumo klausimus reglamentuoja IV skyriuje. Pagal 34 straipsnio nuostatas teismas, laikydamasis teisingumo taisyklių, priimtą bylą turi išspręsti iš esmės, išskyrus įstatyme nurodytus atvejus. Vienas iš tokių atvejų yra, kai teismas pripažįsta, kad byla operatyviau ir ekonomiškiau bus išnagrinėta kitame teisme, konkrečiai – pagal daugumos įrodymų buvimo vietą, išskyrus išimtinio teisingumo atvejus. Ši norma panaši į *forum non conveniens* doktriną, taikomą tarptautiniuose ginčiuose, tačiau nėra tapati, nes bylos, neturinčios tarptautinio elemento, yra tiesiog perduodamos kitam kompetentingam teismui. Lietuvos teismas turi galimybę perduoti teisingą bylą kitam Lietuvos teismui. Anksčiau galiojusiam Civilinio proceso kodekse taip pat buvo analogiška nuostata, įtvirtinta 142 straipsnyje. Pagal ją teismai jo kompetencijai priklausančią bylą galėjo perduoti kitam teismui, jeigu buvo pripažįstama, kad tas teismas ją greičiau teisingai išnagrinės. Pavyzdžiui, civilinėje byloje *I. Kontautaitė v. AB bankas „Hansa-LTB“* [7] I. Kontautaitė kreipėsi į Šiaulių miesto apylinkės teismą dėl jos atleidimo iš darbo AB banko „Hansa-LTB“ Šiaulių regiono skyriuje pripažinimo neteisėtu. Šiaulių miesto apylinkės teismas, motyvuodamas, kad atsakovo buveinė yra Vilniuje, perdavė bylą nagrinėti pagal teisingumą Vilniaus miesto antrajam apylinkės teismui. Ieškovė pateikė atskirą skundą dėl teisingumo. Ieškovė gyvena Kelmėje, nedirba, jai per brangu važinėti dėl civilinės bylos į Vilnių, o darbdavys yra banko „Hansa-LTB“ Šiaulių skyrius ir turi visus dokumentus, susijusius su darbo santykiais. Atskirasis skundas buvo patenkintas, nutartis perduoti bylą Vilniaus m. antrajam apylinkės teismui panaikinta, nes pagal CPK 142 straipsnio 2 dalies 1 punkto nuostatą byla greičiau bus išnagrinėta teisme pagal dokumentų ir kitų įrodymų buvimo vietą, t. y. Šiaulių miesto apylinkės teisme.

Taigi Civilinio proceso kodekso nuostatos suteikia teismui teisę perduoti savo kompetencijos bylą kitam teismui, jeigu pripažįstama, kad ši byla bus greičiau teisingai išnagrinėta kitame teisme. Anot V. Mikelėno, ši norma panaši į byloje *Spiliada Martitme Corp. v. Conselux Ltd.* [26] nustatytą precedentinę taisyklę, kad galima atsisakyti nagrinėti bylą, jeigu ji taip pat priklauso kitos valstybės teismo kompetencijai ir būtent tame teisme bylą nagrinėti yra priimtinau atsižvelgiant į šalių ir teisingumo interesus. Remiantis įstatymo analogija tarptautiniame civiliniame procese ši norma taikytina kaip *forum non conveniens* teisinis pagrindas [2, p. 164].

## Bylų, turinčių tarptautinį elementą, teisingumas Lietuvos teismams

Lietuvos teismas, gavęs užsienio elementą turinčią bylą, privalo patikrinti *ex officio*, ar byla jam yra teisinga. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutarime Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ yra konstatavęs, kad teismas, sprenddamas teisingumo klausimą, turi atsižvelgti į šalių ir įrodymų buvimo vietą [6]. Jeigu ir atsakovas, ir dauguma įrodymų yra užsienio valstybėje, su kuria Lietuva nėra pasirašiusi tarptautinės dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, išnagrinėti bylą Lietuvos teisme sudėtinga. Jeigu byla nepriklauso išimtinai Lietuvos teismų jurisdikcijai, o yra teisinga atsakovo bei daugumos įrodymų buvimo vietos valstybės teismams, pareiškimą priimti reikėtų atsisakyti ir ieškovui pasiūlyti kreiptis į atitinkamos užsienio valstybės teismą (*forum non conveniens*) [5, p. 353]. Teismai taiko šias nuostatas, net jei byla yra teisinga Lietuvos teismams remiantis alternatyviu teisingumu pagal ieškovo pasirinkimą. Pavyz-

džiui, Klaipėdos regiono aplinkos apsaugos departamentas kreipėsi į Klaipėdos apygardos teismą su prašymu priteisti atsakovui K. H. Baase'ui bei atlyginti gamtai padarytą žalą, nes iš atsakovo motorlaivio į Baltijos jūrą iškritę jūriniai konteineriai užteršė pakrantę [9]. Klaipėdos apygardos teismas ieškinį paliko nenagrinėtą nurodydamas, kad ieškovas turi kreiptis pagal atsakovo gyvenamąją vietą, kuri yra Vokietijoje. Teismas savo nuomonę grindė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimo Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ [6] 14 punktu. Teismas nurodė, kad jeigu byla yra teisinga ir atsakovo gyvenamosios (buveinės) vietos valstybės teismui, teismas, vadovaudamasis LR CPK 150 straipsnio 2 dalies 6 punktu, gali atsisakyti priimti pareiškimą ir pasiūlyti ieškovui kreiptis į užsienio valstybės, kurioje reikės vykdyti būsimą teismo sprendimą, teismą. Kadangi Lietuva nėra pasirašiusi tarptautinės dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos su Vokietija ir byla nepriklauso išimtinai Lietuvos teismų jurisdikcijai, tai Klaipėdos apygardos teismas ieškovui pasiūlė kreiptis į atitinkamą Vokietijos teismą pagal atsakovo gyvenamąją vietą.

Kitoje byloje *AB „Klaipėdos smeltė“ v. „Reederei F. Laeisz GmbH“ bei „Deutsche See-reederei GmbH“* [8] laivų krovos AB „Klaipėdos smeltė“ kreipėsi į Klaipėdos apygardos teismą su ieškiniu Vokietijos bendrovėms dėl žalos atlyginimo nurodydama, kad atsakovams priklausantis laivas, besišvartuodamas uoste, nukrypo nuo kurso ir kliudė AB „Klaipėdos smeltė“ priklausančią prieklauką. Klaipėdos apygardos teismas, remdamasis CPK 245 straipsnio 4 punktu, ieškinį paliko nenagrinėtą ir nurodė, kad ieškinys turi būti pareikštas pagal atsakovų buveinę, kuri yra Vokietijoje. Ieškovas pateikė atskirąjį skundą, kuriame kartu su kitais argumentais nurodyta, kad žalos padarymo vieta yra Lietuvoje, pagrindiniai įrodymai taip pat yra Lietuvoje, avarijos liudytojams vykti į užsienio šalyje surengtą bylos nagrinėjimą būtų sunku ir pabrangintų bylos nagrinėjimo procesą. Lietuvos apeliacinis teismas atskirąjį skundą patenkino, panaikino Klaipėdos apygardos teismo nutartį, o bylą gražino nagrinėti iš esmės Klaipėdos apygardos teismui.

Civilinėje byloje *Gostevas v. Tricroft International Ltd* [10] ieškovas kreipėsi į Klaipėdos miesto apylinkės teismą pareikšdamas ieškinį atsakovui dėl darbo užmokesčio priteisimo. Klaipėdos miesto apylinkės teismas atsisakė priimti ieškovo pareiškimą, nes jis turi būti teikiamas pagal atsakovo buveinę, kuri yra Liuksemburge. Tačiau pateikus atskirąjį skundą Klaipėdos miesto apylinkės teismo nutartis buvo panaikinta ir byla perduoda spręsti iš naujo remiantis argumentais, kad atsakovas turi Lietuvoje turto. Mat atsakovui priklausantis laivas yra AB „Vakarų laivų remontas“ teritorijoje, todėl ieškinį galima pareikšti pagal turto buvimo vietą, o reikalavimai, kylantys iš darbo užmokesčio, taip pat gali būti pareiškiami pagal darbuotojo gyvenamąją vietą.

Šios bylos parodo, kad teismas svarsto teisingumo klausimus atsižvelgdamas į įrodymų buvimo vietą, galimybę greičiau išspręsti bylą, bylos ryšį su teismo vietos valstybe bei galimybę pripažinti Lietuvos teismo sprendimą užsienyje. O tai jau *forum non conveniens* doktrinos elementai. Jei Lietuva nėra pasirašiusi sutarties dėl teisinės pagalbos, teismų praktika sprendžiant teisingumo klausimus yra nevienoda. Vienu atveju byloje *Aplinkos apsaugos ministerija Klaipėdos regiono aplinkos apsaugos departamentas v. Karl Heinz Basse* [9] teismas atsisakė priimti ieškinį, nes nustatė, kad byla teisinga Vokietijos teismui ir sprendimą reikės vykdyti toje užsienio valstybėje. Kitu atveju *AB Klaipėdos Smeltė v. Reederei F. Laeisz GmbH* [8] byla dėl žalos padarymo buvo nagrinėjama Klaipėdos apygardos teisme.

Jei Lietuva yra pasirašiusi teisinės pagalbos sutartį, teisingumo klausimai sprendžiami pagal dvišalės sutarties nuostatas. Kaip antai byloje *A. Paulauskas v. J. Milanovski* [16] dėl skolos priteisimo Kauno apygardos teismas atsisakė priimti ieškovo pareiškimą ir pasiūlė jam kreiptis į Lenkijos Respublikos teismą, nes atsakovas turto Lietuvoje neturi, o jo gyvenamoji vieta yra Lenkijoje. Šioje byloje teismas pritaikė Lietuvos ir Lenkijos dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos nuostatas. Lietuva yra pasirašiusi dvylika sutarčių dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių (pvz., su Rusija, Lenkija, Latvija, Estija ir kt.) Teismų kompeten-

cijos klausimai dvišalėse sutartyse dėl teisinės pagalbos sprendžiami labai panašiai, išskyrus sutartį su Lenkija. Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių [12] 20 straipsnis nustato teismų kompetenciją taip: *Kiekvienos susitariančiosios šalies teismai kompetentingi nagrinėti civilines bylas, jeigu atsakovas turi jos teritorijoje gyvenamąją vietą. Jie kompetentingi nagrinėti ieškinius, pareikštus juridiniams asmenims, jeigu šios šalies teritorijoje yra juridinio asmens valdymo įstaiga, atstovybė arba filialas. Jeigu abiejų susitariančiųjų šalių teismuose, kompetentinguose pagal šią sutartį, iškelta byla tarp tų pačių šalių dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu, teismas, iškėlęs bylą, vėliau ją nutraukia.* Taigi dvišalėse sutartyse nėra nuostatos, leidžiančios atsisakyti priimti ieškinį remiantis *forum non conveniens* elementais, kad byla yra nesusijusi su susitariančios valstybės teismu, nagrinėjančiu byla.

Naujajame Civilinio proceso kodekse tarptautinio teisingumo klausimai reglamentuojami VII dalyje. Pagal 781 straipsnio 2 dalį, jeigu Lietuvos Respublikos teismai pagal kodekse nustatytas teisingumo taisykles yra kompetentingi nagrinėti civilines bylas, ši kompetencija neišnyksta, kai ta pati byla yra nagrinėjama užsienio valstybės teisme. Taigi reguliuojant jurisdikciją kolizijas gali atsitikti, kad Lietuvos ir kitos valstybės teismas priims visiškai priešingus ir nesuderintus sprendimus. Kaip pažymi A. Perkauskas savo disertacijoje, Lietuvoje pasirinktas visiškai vienašališkas jurisdikcijų konkurencijos sprendimo būdas [19, p. 121]. Kur kas geresnis sprendimo būdas būtų lankstus *lis pendens*<sup>1</sup> arba bent jau bendra diskrecija sustabdyti bylą, jei ji tuo pačiu metu nagrinėjama užsienio teisme. Civilinė byla gali būti perduodama nagrinėti užsienio valstybės teismui tarptautinės sutarties pagrindu ir tvarka, kaip nurodyta 783 straipsnio 4 punkte. Vadinas, galimybės perduoti bylą kitos valstybės teismui remiantis tuo, kad byla labiau susijusi su kitos valstybės teismu ir ten galėtų būti greičiau bei ekonomiškiau išnagrinėta, Civilinio proceso kodeksas nenumato.

## Išvados

Lietuvoje vykdant civilinio proceso reformą svarbu atsižvelgti į užsienio šalių patirtį, susipažinti su naujomis doktrinomis bei apvarstyti galimybę taikyti jas mūsų šalies teismų praktikoje, kad būtų pasiekti proceso koncentracijos, ekonomiškumo, greito bylos nagrinėjimo tikslai. *Forum non conveniens* doktrina leidžia teismui pasinaudoti diskrecijos teise ir atsisakyti nagrinėti bylą, jei tai akivaizdžiai nepatogu šalims (atsižvelgiant į įrodymų buvimo vietą, galimybę pripažinti teismo sprendimą užsienyje) ir jei egzistuoja kitas kompetentingas teismas, kuris galėtų nagrinėti bylą. Lietuvos vidaus teisingumo nustatymo taisyklės, t. y. Civilinio proceso kodekso 34 straipsnio 2 dalies 1 punktas bei 35 straipsnio 1 dalis, teismui suteikia teisę priimti nutartį bei perduoti bylą nagrinėti kitam teismui, jeigu pripažįstama, kad byla operatyviau ir ekonomiškiau bus išnagrinėta kitame teisme, konkrečiai pagal daugumos įrodymų buvimo vietą, išskyrus išimtinio teisingumo atvejus. Tuo tarpu bylose, turinčiose tarptautinį elementą, Civilinio proceso kodekso skyriuje, reglamentuojančiame teisingumą, nenumatoma galimybė atsisakyti teismui savo kompetencijos remiantis *forum non conveniens*.

Atsižvelgiant į pasaulines tendencijas (Hagos konvencijos projektą), užsienio šalių praktika, Lietuvos civilinio proceso tikslus, galimybę perduoti bylą kitam teismui sprendžiant vidaus ginčus, taip pat į Lietuvos teismų praktika, Civilinio proceso kodekse reikėtų įtvirtinti teismo teisę atsisakyti priimti ieškinį sprendžiant bylas, turinčias užsienio elementą, remiantis *forum non conveniens* doktrinoje numatytais pagrindais. Tai gali būti daroma inkorporuojant teisinio reguliavimo mechanizmą, numatytą Hagos konvencijos 22 straipsnyje, t. y. Lietuvos teismui stabdant bylą bei numatant terminą, per kurį ieškovas turi kreiptis į kitą kompetentingą užsienio valstybės teismą. Užsienio teismui neprisiėmus kompetencijos, Lietuvos tei-

<sup>1</sup> *Lis pendens* institutas tarptautiniame procese leidžia teismui atsisakyti nagrinėti bylą, kai tokia pat byla yra iškelta užsienio valstybės teisme ir taip padeda išvengti bylinėjimosi vienu metu kelių valstybių teismuose.



smas, sustabdęs bylą, turi ją atnaujinti ir pradėti nagrinėti iš esmės. Ieškovui nesikreipus per nustatytą terminą į užsienio teismą arba užsienio teismui pradėjus nagrinėti bylą, Lietuvos teismas, sustabdęs bylą, turi atsakyti savo kompetencijos.

Taigi unifikuojant tarptautinio teisingumo klausimus bus pasiekti civilinio proceso tikslai, bylos bus nagrinėjamos greičiau bei sumažės galimybė bylinėtis vienu metu keliuose skirtingų valstybių teismuose, galinčiuose priimti nesuderinamus sprendimus.



## ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. **Vaišvila A.** Teisės teorija: vadovėlis. – Vilnius: Justicija, 2000.
2. **Mikelėnas V.** Tarptautinės privatinės teisės įvadas. – Vilnius: Justicija, 2001.
3. **Nekrošius V.** Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justicija, 2002.
4. **Mays A.** Conflicts of Laws. – London, 1997.
5. **Vernon H. D.** Conflicts of Laws: Cases, Materials and Problems. – New York, 1990.
6. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“. 2000 m. gruodžio 21 d. // Teismų praktika. – Vilnius, 2001. Nr. 14.
7. **Civilinė** byla Nr. 420–532a 2002 m. I. *Kontautaitė v. AB bankas „Hansa-LTB“*.
8. **Civilinės** byla Nr. 2–7 2002 m. *AB „Klaipėdos smeltė“ v. Reederei F. Laeisz GmbH*.
9. **Civilinė** byla Nr. 2–237 2001 m. *Aplinkos apsaugos ministerijos Klaipėdos regiono apsaugos departamentas v. Karl Heinz Baasse*.
10. **Civilinė** byla Nr. 3A–278/2002 m. *A. Gostevas v. Tricraft International Ltd*.
11. **Internetas**: <http://www.hcch.net> (Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos svetainė).
12. **Lietuvos Respublikos**, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių // Žinios. 1994. Nr. 28–492.
13. **Anderson W.** Forum non conveniens checkmated? The emergence of retaliatory legislation. *Transnational Law & Policy* // [www.law.fsu.edu/journals/transnational/vol.102/Anderson.pdf](http://www.law.fsu.edu/journals/transnational/vol.102/Anderson.pdf).
14. **Erecinski T., Ciszewski J.** Miedzynarodowe postepowanie cywilne. – Warszawa, 2000.
15. **Cronstedt C.** Processerna mot multinationella bolag okar // Advokaten. 2001. Nr. 5.
16. **Civilinė** byla Nr. 2–28 1999 m. *A. Paulauskas v. J. Milanovski*.
17. **The Llectric Law** Library's Legal Lexicon / [www.lectlaw.com](http://www.lectlaw.com)
18. **Reus Alexander.** Judicial discretion. A Comparative View of the Doctrine of Forum Non Conveniens in The United States, The United Kingdom and Germany / [www.becker\\_poliakoff.com/publications/article\\_archive/judicial\\_discretion.html](http://www.becker_poliakoff.com/publications/article_archive/judicial_discretion.html)
19. **Perkauskas A.** Jurisdikcijų kolizijų ir užsienio teismų sprendimų pripažinimo bei vykdymo teisinis reguliavimas: unifikavimo tendencijos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01S) / – Vilnius: VU, 2002.
20. **Sim v. Robinow** 1892. Sess. Cas. 665 (Scot. 1 sst. Div).
21. **Piper Aircraft Company v. Reyno** 454 U.S. 235, 102S. Ct. 252, 70 L.Ed. 2d 419 (1981).
22. **Harisson v. Wyeth Laboratories Division of American Home Products Corp.** 510 S. Supp. 1 (1980).
23. **The Bhopal** Litigation In Re Union Carbide Corporation Gas Plant Disaster. USA District Court, Southern District of New Yourk 634 F. Supp. 842 (1986).
24. **Sequihua v. Texaco** 847 F. Supp. 61 (S.D. Tex. 1994).
25. **Mac Shannon v. Rockware Glass Ltd.,** A.C. 795 (1978).
26. **Spiliada Maritime Corporation v. Cansulex Ltd.,** A. C. 460 H.L. (1987).
27. **Connelly v. RTZ Corporation,** 3 W.L.R. 373 H.L. (1997).
28. **Delgado v. Shell Oil,** 890 F. Supp. 1324 (S.D. Tex. 1995).
29. **EC Council Regulation No. 44/2001 of 22 December 2000 on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgements in Civil and Commercial Matters** // Official Journal L 012, 16/01/2001.



# *The Doctrine of Forum Non Conveniens and its Application in Court Practice*

*Doctoral Candidate Jurgita Grigienė*

*Law University of Lithuania*

## **SUMMARY**

*The law system is open and in constant change, that's why the analysis and application of new doctrines is one of the aims of the law. The changes in our country (such as gaining independence, acceptance of the new Code for the Civil Procedure) are really significant, therefore the analysis of the new doctrines is actual for the science. Furthermore the questions of international jurisdiction are not analysed in Lithuania. The term forum non conveniens is defined as although there are rules which govern where a lawsuit must be filed, sometimes the location is inconvenient for the witnesses or parties. If a party makes an adequate showing of inconvenience, the principle of forum non conveniens allows a judge to decline to hear the case or to transfer a case to the court which is an appropriate court for the case. The article presents the genesis and developments of this doctrine. The principles of forum non conveniens occurred in Scotland and later was accepted in other common law countries. The author emphasizes the advantages and drawbacks of these elements. The main point is that the court has discretion right to decline jurisdiction if the dispute has no objective connection with the forum state, the settlement of the dispute would be inconvenient to the parties and alternative forum exists. In addition the doctrine allows for the defendant to defend from the claim arguing that the plaintiff has selected improper forum. On the other hand the statistic information shows that when claims were rejected in USA or Great Britain plaintiffs got considerably lower damages in other courts. In these cases the liability of multinational companies who placed their business in the third world was limited.*

*In this article the author analyses not only practice of foreign courts but also the situation in Lithuania. Pursuant to provision of art. 34 the Lithuanian court may transfer the case to another court if the dispute would be quicker and proper solved in another forum in Lithuania. This principle is similar to the elements of forum non conveniens. In the disputes with a foreign element Lithuanian courts solve the question of jurisdiction and the practice differ. Therefore in the conclusions the author suggests to apply this doctrine in Lithuania by incorporating the principles of forum non convenience in the Code for Civil Procedure.*

